

REINTEGRACIJA HRVATSKOGA PODUNAVLJA

Mladen KLEMENČIĆ

S prvim oslobodilačkim akcijama Hrvatske vojske u proljeće 1992. godine, kada su oslobođeni Miljevci i dubrovačko primorje, počeo je proces teritorijalne konsolidacije Hrvatske. Nastavljen je u jesen iste godine oslobađanjem Župe dubrovačke i Konavala te u siječnju 1993. godine, kada su oslobođeni dijelovi Ravnih kotara i područje oko brane na Peručkom jezeru. Dio toga procesa je i oslobađanje tzv. Medačkog džepa u listopadu 1993. te okupiranoga dijela zapadne Slavonije u svibnju 1995. Ta prva etapa teritorijalne konsolidacije kulminirala je u prvim danima kolovoza 1996. godine, kada je akcijom »Oluja« oslobođena Banovina, Kordun, istočna Lika i sjeverna Dalmacija. Iako su vojne akcije očividno bile odlučujuće za postupno otkidanje dijelova okupiranoga područja, one ne bi bile dostatne da nisu bile praćene intenzivnom diplomatskom aktivnošću. Druga etapa teritorijalne konsolidacije, a to je reintegracija hrvatskoga Podunavlja, počinje u jesen 1996. i ostvaruje se bitno drugačijom metodom. Naglasak je na pregovorima i političkom dogovoru.

Dosadašnji tijek reintegracije

Reintegracija hrvatskoga Podunavlja odvija se na temelju sporazuma između predstavnika hrvatske države i lokalnoga srpskog stanovništva postignutog u studenom 1995. To je prvi put od izbijanja sukoba 1991. da se jedno prijeporno pitanje rješava mirnim putem. Put do takvoga rješenja Hrvatska je otvorila sama.

Pošto su nekadašnji UN sektori Sjever i Jug reintegrirani vojno-redarstvenom akcijom »Oluja« u kolovozu 1995. godine, Hrvatska je bitno preokrenula vojno-stratešku situaciju u svoju korist. Nakon »Oluje« njezina pregovaračka pozicija postala je bitno povoljnija, a argumenti uvjerljiviji, što je srpsku stranu prisililo da najposlije pristane na istinske pregovore. Posredničku ulogu u pregovorima preuzeo je američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith, kojemu se priključio supredsjedatelj Medunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Thorvald Stoltenberg.

U tijeku rujna i listopada pregovarači su razmatrali više prijedloga. Prvi dogovor postignut je 3. 10. 1995. kada su potpisana *Temeljna načela za pregovore o pitanju istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*. Taj dokument potpisan je u Erdutu pa se naziva i Erdutskim sporazumom. Sastojao se od 11 točaka koje su općenito govorile o prijelaznoj upravi, razvojačenju, mješovitim policijskim snagama, povratku prognanika, poštovanju ljudskih prava, naknadi izgubljene imovine, međunarodnoj nazočnosti te lokalnim izborima.

O sporazumu oko hrvatskoga Podunavlja nastavilo se pregovarati i u prvom dijelu daytonskih pregovora, gdje je dogovoreno da ga međunarodni posrednici dorade s ovlaštenim hrvatskim i srpskim pregovaračima. Naposljetku je 12. 11. 1995. potpisan *Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu*, koji se sastoji od 14 točaka. Sporazum je potpisan odvojeno; hrvatski pregovarač

potpisao ga je u Zagrebu, a srpski u Erdutu. Sporazumom je dogovorena postupna i mirna reintegracija okupiranoga hrvatskog Podunavlja. Provedba reintegracije povjerena je organizaciji UN, koja je i dotad bila nazočna u Podunavlju. Predviđeno je da se reintegracija provede u razdoblju od godine dana s mogućnošću da se rok produlji najviše za još jednu godinu. Predviđen je povratak svih prognanih, kao i ostanak autohtonog srpskog stanovništva. Za hrvatsku je stranu najspornija bila odredba prema kojoj u Podunavlju nakon reintegracije mogu ostati sve osobe koje su 1991. imale prebivalište u Hrvatskoj. Sporazum je prihvatilo i osnažilo Vijeće sigurnosti u Rezoluciji 1025 od 30. 11. 1995. Tom je rezolucijom produljen tada još postojeći mandat UN (UNCRO) do 15. 1. 1996., a Vijeće je preuzelo i obvezu da osigura ljudstvo i sredstva za novu mirovnu operaciju. Ona je ustanovljena Rezolucijom 1037 od 15. 1. 1996. Nazvana je Prijelazna uprava UN u istočnoj Slavoniji (*UN Transitional Authority in Eastern Slavonia, UNTAES*). Za prijelaznog upravitelja imenovan je umirovljeni američki časnik i diplomat Jacques Klein koji je dužnost preuzeo 11. 2. 1996. Na čelo vojnih snaga, sastavljenih od 5000 pripadnika pretežito iz Belgije i Rusije, postavljen je belgijski general Jozef Schoups. Glavni stožer smješten je u Vukovar, a istodobno je otvoren i ured u Osijeku, gdje je hrvatska vlada utemeljila svoj Ured privremene uprave za reintegraciju hrvatskog Podunavlja, na čelu s Ivicom Vrkićem.

Mirovne snage raspoređene su u tijekom ožujka i travnja. Plan razvojačenja dogovoren je 15. travnja, a samo razvojačenje je počelo 21. svibnja i trajalo je do 27. lipnja. Prema izvješću UNTAES-a, iz Podunavlja je uklonjeno sve teško naoružanje, no lako naoružanje nije prikupljeno u cijelosti. Nakon razvojačenja uslijedio je niz mjera kojima se Podunavlje postupno počelo vraćati pod hrvatsku upravu.

U lipnju su uspostavljene telefonske veze. U srpnju su počele djelovati mješovite Prijelazne policijske snage, sastavljene od Hrvata i Srba koji su prethodno prošli američku obuku, a počela je i podjela hrvatskih mirovina. Otvoreni su i prvi uredi za podizanje hrvatskih dokumenata. U kolovozu je INA potpuno preuzela iskorišćivanje naftnih polja u Srijemu kraj Đeletovaca. Velik poticaj cjelokupnom procesu reintegracije bio je sporazum o normalizaciji odnosa između Hrvatske i SR Jugoslavije potpisan 23. 8. 1996. Sporazum je uključio uzajamno priznanje u okviru međunarodno priznatih granica, čime je potvrđen hrvatski suverenitet nad Podunavljem, a obje strane dodatno su se obvezale da će pomoći reintegraciju. U tijeku jeseni 1996. hrvatski stručnjaci razminirali su pojedina sela uz nekadašnju crtu razdvajanja, čime su stvoreni uvjeti da Hrvatska 31. 10. 1996. preuzme srijemska sela južno od Bosuta: Nijemci, Lipovac, Podgrade, Apševci i Donje Novo Selo (tzv. srijemski trokut). U ta su se sela odmah počeli vraćati prognanici. Slično je pripremljeno i preuzimanje Torjanaca, Novog Bezdana, Novog Nevesinja i Bilja u Baranji te Ernestinova, Antunovca i Laslova. Rezolucijom 1079 od 15. 11. 1996. Vijeće sigurnosti je odlučilo da produlji mandat UNTAES-a do 15. 7. 1997., time da se dotad održe izbori (vjerojatno u proljeće 1997.), te da UN ostanu nazočno još 6 mjeseci nakon isteka toga roka. Prijelazna carinska služba uspostavljena je 3. 12. 1996., a istoga dana Vukovar je posjetio predsjednik Tudman te se sastao s predstavnicima lokalnih Srba. Tijek integracije, zaključno s početkom prosinca 1996., vjerojatno je prespor iz perspektive prognanika, no valja priznati da UNTAES, u usporedbi sa svojim prethodnicima, UNCRO i UNPROFOR, pokazuje mnogo više odlučnosti i poduzetnosti te, nesumnjivo, ima i postignuća koja konačnu reintegraciju do ljeta 1997. čine izvjesnom.

Terminološke razlike

Reintegracija jedinoga još okupiranog dijela Hrvatske ima i svoj terminološki aspekt. U ovom slučaju terminološkim razlikama valja posvetiti više prostora budući da one zrcale sve razlike između hrvatske i srpske strane u pogledu tumačenja povijesti i pripadnosti kraja. Uporabom baš određenog toponima i hrvatska i srpska strana želi naglasiti vlastito pravo na taj komad zemlje, a predstavnici međunarodne zajednice u svom rječniku najčešće koriste treći pojam, želeći i tako naglasiti svoju nepristranost.

Hrvatska strana, i to podjednako službeni predstavnici kao i svi mediji, uglavnom koristi termin *hrvatsko Podunavlje*. S geografskoga stajališta pojam potpuno zadovoljava i ima pokriće u stvarnome stanju. Pridunavski položaj doista je bitna odrednica toga dijela zemlje jer ga takav položaj čini jedinstvenim u Hrvatskoj. To je jedini dio Podunavlja koji se nalazi u Hrvatskoj, odnosno jedini dio Hrvatske kojime ona izlazi na obale Dunava. Pojam hrvatsko Podunavlje je uspješno zamijenio možda precizniji, ali znatno dulji i stoga za svakodnevni govor neprikladan pojam *Baranja, istočna Slavonija i zapadni Srijem*. Ta tročlana regijska složenica bila je prvobitno frekventnija i uporabi i održala se od 1991. pa sve do pregovora u Daytonu. Valja podsjetiti i da dokument koji je prethodio Rezoluciji 1037 Vijeća sigurnosti i ustanovljenju UNTAES (*Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu*) u svom naslovu još uvijek koristi složeni naziv. Nakon Dayton, međutim, hrvatsko Podunavlje potisnulo je slavonko-baranjsko-srijemsku složenicu.

Najveći nedostatak pojma hrvatsko Podunavlje leži u činjenici da je to nov pojam koji nije živ u lokalnoj toponomastici. To je izrazito kabinetski pojam koji lokalno stanovništvo nije upotrebljavalo u svakodnevnom govoru. Potekao je iz kruga

hrvatskih geografa (!), a budući da precizno definira područje na koje se odnosi, on je ubrzo postao naširoko prihvaćen u javnosti. Osobito se mnogo upotrebljava otkad je područje na koje se odnosi došlo u središte pozornosti hrvatsko-srpskih (srbijanskih) odnosa, kao jedini okupirani dio Hrvatske. U tom ga je razdoblju prihvatilo državno vodstvo, a za njima i mnogi drugi.

Nedostatak pojma hrvatsko Podunavlje jesu i teškoće prijevodom na strane jezike. Ipak to nije nesavladivo pa bi primjerice engleska verzija mogla biti *Croatian Danubeland* ili *Croatian Danubian area*. Osim toga, stranci su pokazali da mogu prihvatiti i izvorni termin. Ako su mogli u izvorniku privatiti inače lako prevodiv termin Republika Srpska, onda mogu prihvatiti i hrvatsko Podunavlje.

Baranja, istočna Slavonija i zapadni Srijem vrlo je precizan geografski opis, no istodobno i uporabno neprihvatljivo dugačka, nezgrapna i neprikladna sintagma. Strogo geografski gledano, pod Prijelaznom je upravom doista zapadni dio stare hrvatske pokrajine Srijema, tj. onaj dio Srijema koji je nakon drugog svjetskog rata ostao u sastavu Hrvatske, za razliku od istočnog Srijema, koji je priključen Vojvodini odnosno Srbiji. U tradicionalnom županijskom ustroju, kakav je bio na snazi potkraj 19. st. i u početku 20. st., cjelokupno je područje bilo u sastavu srijemske županije sa sjedištem u Vukovaru. Među te upravne jedinice stoga je i međa geografskog Srijema.

I istočna Slavonija je precizan opis jer područje obuhvaća i najistočniji dio jedne od hrvatskih povijesnih pokrajina. To je onaj dio okupiranoga, odnosno reintegracijskog područja koji se do 1922. nalazio u sastavu Virovitičke županije.

Naposljetku, tu je i Baranja, što je naziv za krajnji sjeveroistočni dio Hrvatske. Baranja ima trokutast oblik i omeđena je Dravom,

Dunavom te hrvatsko-madarskom državnom granicom. S geografskog stajališta, još bi točnija odrednica bila »južna Baranja«, jer se u sastavu Hrvatske nalazi tek manji dio zemljopisne cjeline koja se naziva Baranjom. U činjenici da je sve do 1920. Baranja i upravno bila organizirana kao županija, ali ne u sastavu Hrvatske, nego Ugarske, takvo gledište ima i političkogeografsko opravdanje. Dakako, mađarski dio Baranje, koji je upravno i nadalje organiziran kao županija toga naziva, potpuno je izvan konteksta aktualnog hrvatsko-srpskog prijepora pa je ponajprije zbog toga oportuno izbjegavati »širenje krize« i na terminološkoj razini.

Zanimljivo je da se tročlanim nazivom u prvoj polovici 1990-ih koristila i srpska strana. Okupirano područje istočne Hrvatske u tadašnjim se srpskim izvorima najčešće označavalo kao *Srpska autonomna oblast istočna Slavonija, Baranja, zapadni Srem*. U to je vrijeme pod srpskim nadzorom bila i *zapadna Slavonija*, pa je cijeli projekt odcjepljenja istočne Hrvatske, odnosno povijesne hrvatske pokrajine Slavonije bio izgledan. Pojedini izvori, međutim, pokazuju da je među Srbima već i tada bilo pokušaja da se pronađe neka nova kovanica. Tako se primjerice na savjetovanju koje je 1993. održano u beogradskom Vojnogeografskom institutu govorilo o *Podunavskoj krajini*. Nakon hrvatskoga oslobađanja zapadne Slavonije, kao i okupiranoga područja uz granicu s BiH za koje su Srbi, ne bez uspjeha, nastojali nametnuti pojam »Krajina«, te potpisivanja Temelnog sporazuma o reintegraciji Podunavlja, srpska je strana naglo promijenila i terminologiju. Preko noći se pojavio nov pojam - *Sremsko-baranjska oblast*. Njime se želi parirati inačicama koje koristi hrvatska strana. Koji su razlozi takvome obratu? Očito je procijenjeno da iz prvotne korištene tročlane sintagme valja ispustiti slavonsku sastavnicu kao najhrvatskiji od tri

toponima. Ekavska inačica »Srem« smatra se valjda dovoljno srpskom sama po sebi. Baranja, pak, povijesno je najkraće u sastavu Hrvatske, što se valjda smatra dovoljnim razlogom za svojatanje toga područja, bez obzira na činjenicu da prije ulaska u sastav Kraljevine SHS ono nije bilo u sastavu Srbije, nego Ugarske. Zanimljivo je pritom činjenica da je Baranja 1945. bila i predmet arbitraže između Hrvatske i Vojvodine (koja tada službeno još i nije bila u sastavu Srbije). Čak i u tadašnjem ozračju, koje nije bilo nimalo povoljno za promicanje hrvatskih interesa, komisija za razgraničenje, poznata i kao Đilasova komisija, izrijeком je preporučila da Baranja, odnosno tadašnji kotari Darda i Batina, »uđu u sastav federalne Hrvatske«, i to na temelju »i ekonomskih i nacionalnih razloga«.

Ostaje slavonska sastavnica za koju Srbi nisu imali vlastitu inačicu, niti su taj toponim mogli svojatati po nekoj drugoj osnovici, pa je ona za njih automatski postala nepoželjna. Otkad je proces reintegracije krenuo, primijećeno je da Srbi katkad govore i o jednostavno o *Oblasti*, dakle, bez poblize regionalne označnice, ali pisano velikim početnim slovom. Riječ je o još jednoj providnoj varijanti izbjegavanja svega što bi jasno govorilo o pripadnosti kraja Hrvatskoj.

Posrednička međunarodna strana prihvatila je vlastitu inačicu kojom označava nekadašnji UNPA sektor Istok, a danas područje pod Prijelaznom upravom. To je *Istočna Slavonija*. Riječ je o pojmu koji je svoje mjesto našao i u službenom nazivu mirovne operacije poznate pod skraćenicom UNTAES - *United Nation Transitional Administration in Eastern Slavonia*. U pojedinim dokumentima pak i međunarodna se zajednica služila tročlanim, baranjsko-slavonsko-srijemskim toponimom. Kako je spomenuto, taj se termin pojavljuje u naslovu Temelnog sporazuma iz listopada 1995., pa čak i u tekstu Rezolucije 1037 kojom

je ustanovljen UNTAES. Kasnije je ipak prevladala kraća i praktičnija varijanta u kojoj se od tradicionalnih regionalnih naziva zadržala jedino slavonska sastavnica.

Valja naglasiti da je Istočna Slavonija s hrvatskog stajališta prihvatljiv pojam. U političkogeografskom i historijskogeografskom smislu Slavonija obuhvaća i Srijem. U povijesnoj Hrvatskoj-Slavoniji srijemska županija bila je jedna od tri »slavonske« županije, koje su obnovljene nakon 1754. Uz srijemsku to su bile virovitička i požeška županija, a uz njih su bile i tri »hrvatske županije«: zagrebačka, križevačka i varaždinska. Jedina je veća zamjerka što strogo geografski gledano pojam Slavonije nikada nije obuhvaćao Baranju, no u tome ne treba nužno vidjeti lošu namjeru, nego prije praktičnu potrebu za što kraćim terminom.

Istočna Slavonija s hrvatskog je stajališta sigurno mnogo prihvatljiviji pojam od prethodnoga koji je međunarodno najviše korišten - sektor Istok - jer taj zaista nije imao nikakve veze s hrvatskim zemljopisom i kulturno-povijesnim naslijedom kojega su toponimi sastavni dio. Važno je upozoriti i na činjenicu da su protiv pojma Istočna Slavonija protestirali lokalni Srbi jer su ga ocijenili »previše hrvatskim«.

U Hrvatskoj, međutim, ima i mišljenja da je pogrešno, pa čak i štetno bilo kako, pa tako i terminološki, reintegracijsko područje izdvajati od ostatka državnog teritorija. Prema takvom mišljenju, ni jedan od navedenih termina nije dobar i treba ih izbjegavati. Umjesto toga valja govoriti o *okupiranim dijelovima Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije*. To je pristup koji polazi od činjenice da će trenutačno okupirano područje nakon integracije prestati postojati kao zasebna cjelina. Jedan će dio biti priključen Osječko-baranjskoj županiji, a drugi Vukovarsko-

srijemskoj. Strogo legalistički gledano, to je točno i takvo gledište ima opravdanja. Nedostatak mu je što zanemaruje praktične potrebe. U prijelaznom razdoblju do reintegracije područje o kojem je riječ jednostavno se mora nazivati nekakvim imenom.

Ovo malo razmatranje o ulozi i važnosti toponima u procesu teritorijalne konsolidacije Hrvatske i reintegracije okupiranog dijela završava s preporukom da se pojam hrvatsko Podunavlje i dalje koristi u svakodnevnom govoru, u službenoj uporabi i dokumentima, kao i u nastavi.

Važnost Podunavlja

Naposljetku valja podsjetiti na važnost hrvatskog Podunavlja, a ona je mnogostruka. U raspravljanju o toponimima već je naglašeno da je Hrvatska jedino s tim područjem u svom sastavu podunavska zemlja. Položaj na Dunavu uvijek je imao veliku važnost, a otkako je Dunav povezan s Mainom i preko nje s Rajnom, dunavski položaj ima još veću vrijednost. S tim u vezi Hrvatska ima i ambiciozan plan izgradnje kanala od Vukovara na Dunavu do Šamca na Savi, čime bi se ne samo skratio unutrašnji plovni put od Dunava do Save, nego bi i plovidba Savom dobila velik poticaj.

Osim u prometnom pogledu, Podunavlje ima i drugih gospodarskih vrijednosti. Poljoprivredne površine u okupiranom Podunavlju najbogatije su u Hrvatskoj jer je kakvoća tla najveća baš u tom dijelu. Većina zemljišta bila je pod oranicama, no valja podsjetiti i na vinogradarstvo koje je na nekoliko lokaliteta imalo vrlo bogatu i dugačku tradiciju. Primjeri su iločko, erdutsko pa i baranjsko vinogorje. Vukovar je bio i jako industrijsko središte, a određenih industrijskih potencijala imao je i Beli Manastir. Naftna polja

kraj Đeletovaca u Srijemu među najbogatijim su ležištima u Hrvatskoj.

Kopački rit, zaštićen kao park prirode, jedinstveno je rekreacijsko područje u Hrvatskoj te stanište mnogih biljnih i životinjskih vrsta. Vučedol kraj Vukovara, pak, arheološki je lokalitet koji važnošću prelazi nacionalne okvire. Urbana jezgra Vukovara, bez obzira na pretrpljena razaranja 1991., te nebrigu u razdoblju nakon toga, jedan je od najljepših primjera skladne srednjoeuropske gradske arhitekture te će nakon obnove ponovo privlačiti kao i nekada.

Reafirmacija svih gospodarskih potencijala nakon reintegracije imat će veliku važnost za cijelu istočnohrvatsku makroregiju. Osijek, glavno makroregionalno središte, opet će obavljati svoju funkciju, za razliku od svih ovih ratnih godina kada je silom prilika postao neka vrsta »pograničnog grada« i prognaničkog utočišta.

Prognanici su posebno tragično poglavlje srpske agresije na Hrvatsku. Nakon akcije »Bljesak« ispunjen je glavni preduvjet njihova povratka u zapadnu Slavoniju, a nakon »Oluje« prognanici su se počeli vraćati i na Banovinu, Kordun, u Liku i sjevernu Dalmaciju. Ostali

su, međutim, prognanici iz Podunavlja. Podaci o prognanicima iz stugenoga 1995. pokazuju da je na prognanike iz Podunavlja dolazilo čak 38,5% ukupnog broja prognanika. Od ukupno 198.230 registriranih prognanika 76.392 ih je bilo iz nekadašnjih općina Beli Manastir, Vukovar, Vinkovci i Osijek. Te četiri općine bile su među prvih pet općina iz kojih je bilo najviše prognanika.

Hrvatsko Podunavlje ima i golemo simboličko značenje za čitavu Hrvatsku. Vukovar je još za opsade 1991. postao simbol borbe i otpora u neravnopravnim uvjetima. No, osim Vukovara ne smije se zaboraviti i na neka druga mjesta koja su 1991. nosila stanovit simbolički naboj. Ponajprije to je malo istočnoslavonsko selo Čelija koje je 1991. bilo prvo planski razoreno i spaljeno naselje u Hrvatskoj. Zbog svih ovdje samo ovlaš nabrojanih razloga potpuno je opravdano zaključiti s tvrdnjom da ne samo proces teritorijalne konsolidacije nego i Domovinski rat, odnosno hrvatski rat za nezavisnost, može uspješno završiti samo na jedan način - reintegracijom hrvatskog Podunavlja, ili simbolički, povratkom prognanih Vukovaraca u grad na ušću Vuke u Dunav.